

AZ ÉN ROSSZ KIS BARÁTAIM

EGY MŰKEDVELŐ PEDAGÓGUS FELJEGYZÉSEI

IRTA:
FARKAS GEIZA

BRATISLAVA—POZSONY
KÜLÖNLENYOMAT AZ ÚJ AURÓRÁBÓL
1931

Bevezetés.

Minden családnak, minden rendes érzésű embernek szemefénye, reménysége a gyermek, — egy vagy néhány gyermek, akinek minden szavát, cselekvését a világ legnagyobb eseményeivel egyenlően feszült érdeklődéssel figyeli, minden hangulatának, megmozdulásának óriási jelentőségét látja, örül neki, ha tehetségre, jóakaratra vall, elbúsul fölötte, ha betegség, tökéletlenség tanújelét adja.

Nemcsak az egyes embernél van ez így a „gyermek évszázad”ában, hanem az egész emberiségben, ennek minden egyes nemzetében is. Csakhogy ezeket a nagyobb ember-összeségeket már nem annyira az egyes gyermek érdekli, mint a felnövő nemzedék összesége, a gyerek-sereg.

Más a gyerek-sereg, mint az egyes gyerekek névsor szerinti összege, — a tömeglélektan törvénye itt is érvényre jut. És ezt a törvényt, mind a felnőtteknél, mind pedig a gyermekeknél, leginkább az alsóknak nevezett szegény néposztályok sarjainál sikerül megfigyelnünk. A gazdagok, előkelők fehérruhás, jó lábbelis, mindig tisztára mosdatott, gondosan megfésült, minden ártalomtól, csínytől, még más gyermekekkel gyakoribb érintkezéstől is óvott csemetéi közül a Pubi, a Médi, a Baby még szükecske környezete számára mind egy-egy külön figyelt, méltányolt, bámult, körülhízelgett személyiség, akár a nagy társadaloméra egy Einstein, egy Voronov, egy Lloyd-George. Ellenben a szegények gyermekei, a Jancsik, Marcsák, Petik, legfölbjebb családi és közvetlen szomszédsági környezetük számára léteznek külön-külön, ezen kívül mindenki csapataikat szokta csak észrevenni, ezeknek megrendezett iskolai szerepléseit bírálni, játékan mulatni, lármáján, zavargásán, kártételein bosszankodni.

Első látszatra az ilyen gyermek-csapat époly kevés gyönyörűséget nyújt a szemnek, mint akár a munkahelyre, piacra törtető felnőttek nyája. Szürkésfakó színek, alaktalan csoportosulások, a részletben rendetlen, az egészben fásztóan egyhangú mozdulások. Aki ennél szebbet akar, az a fentemlített iskolai ünnepeken kivüli menjen el a katonai parádékra, egyházi és állami ünnepélyekre, báltermekbe, az úri társaság összejöve te-leire. A gyereksereget, ha csak külső, lábatlankodó, ide-oda zavart keretként, ugyan itt is megláthatja. Csak aki nem resteli a közelebbi megfigyelés fárad-ságát, az veszi észre, hogy a szegény gyermekek álta-lános naplesülés és por leple alatt mégis csak lappang-nak színek, még érdeklődésre érdemes színek is. Már a viseltes, kopottas ruhadarabok is regényeket mesélhet-nének arról, mikor még igazi, ünneplői színeikben pom-páztak, mikor aztán mindig köznapibb használatra ju-tottak, talán egy fehér-bútoros gyermekszobából egy nyomortanyára, sokszoros átalakítás, javítás, foltozás, majd a végelszakadásnak kiszolgáltatás élményein ke-resztül. És az arccskák közül is az egyik fakó és csakis aszottan fakó, a másiknak még a porfátyol alól is ki-villan egészséges pirossága. Némely szemek a gyermek-seregben is félénkek, sunyik, szomorúak, — talán a leg-több ilyen; de azután akad olyan, amelynek csillogása valódi, elpusztíthatatlan jókedvet, életrealóságot, leg-jobb reményekre (Hej, csak ezek le ne törnének!) joga-sító erőt, képességet árul el.

A puszta megjelenésnél még változatosabb a gyerek-sereg egyes tagjainak, elemeinek mozgása, viselkedése. Ahol csemege vagy látnivaló kínálkozik, oda egyfor-mán sereglenek, ahonnan kergetik őket, egyformán fut-nak a gyerekek, az igaz, — de már e közben is nagyon különbözőnek, bátrabbnak vagy félénkebbnek, önzőbb-nek vagy nemesebbnek mutatkozik az egyik, mint a másik.

Érdemes-e azt, amit egész értelmi fejlődésünk alatt er-jedve kialakuló egységes tömegnek, emberiségi nyers-

anyagnak néztünk, amivel még a közgazdaságtan, a szociológia, sőt a pedagógia legtöbb művelője is csak ebben az értelemben képes foglalkozni, — érdemes-e ezt elemeire bontani, a csürhéből egyes bocikat, báránykákat kiragadni és azután megvizsgálni, nemcsak magasságukra, testsúlyukra, tápláltságukra, ruházatukra, tanulási előmenetelükre, hanem még legbenső értelmi és erkölcsi életnyilvánulásaikra, világ- és önszemléletük, érzésük kialakulására is?

Érdemes. Nemcsak azért, mert a tömegeket mégis csupán az okét alkotó egyénekben ismerhetjük fel igazán. Érdemes, mert a mai gyermekek testi és értelmi fejlődése, de e mellett kedélybeli kialakulása mutatja előre egész társadalmi fejlődésünk jövő útját. Érdemes, mert az eszmélési és cselekvési készségek olyan gazdag változatosságának látványával kecsegtet, aminőt hiába keresnénk az úri gyermekszobákban. Mert ha a féltő gondtal nevelt, minden divatos játékkal, olvasmánnyal, utitapasztalattal azonnal fölszerelt, minden kívánatos szépre figyelmeztetett, megtanított, minden szennytől óvott, gazdag csemeték előbb személyiségek, mint a szegény gyerekek, — viszont ezek éppen sokszor zürzavaros életsorsuk, ég és pokol között csapongó családi körülményeik, korai nélkülözéseik, erőfeszítéseik, önmagukra utaltságuk, nagyobb mozgási szabadságuk, bár e mellett másoknak kiszolgáltatottságuk folytán hamarabb egyéniségek, mint amazok. A következőkben egy kis arcképcsarnokát nyújtom azoknak a szegény és ezért szükségképpen „rossz”-aknak mondani szokott gyermekeknek, akiket a véletlen az utóbbi években közelebbi látóterembe sodort. Ha talán egy-két nem szegény gyermegről is szó fog esni, ez csak a képet fogja teljesebbé tenni.

MISÓ.

Tíz éves múlt, de alig látszik hétnek. Semmi kis rongyokban meztláb szaladgál akkor is, mikor a gazda- és iparos-gyerekek már régen jól felöltözve láthatók csak.

Apja súlyosan dolgozik és küzd a mindennapi kenyérért, anyja már nem él, mostohája van. Egy szóval tipikus megjelenése annak, amit ezelőtt vagy húsz évvel Rühle „Das proletarische Kind” című híres munkájában leírt.

Abban is az, hogy minden nyomorúságai, nélkülözései, korai kemény munkái, gyakori verései, egykorú társai lekicsinylése közben sem sírni szokott, hanem nevetni, és kifigurázni, megtréfálni, bosszantani azokat, akik magukat nálánál különbeknek tartják. Ebben azután utolérhetetlen mester. Faluszerte világhíre is van a rosszaságának.

Mi is az a rossz gyerek és mi ennek ellentéte, a jó? Maxim Gorkij írja le gyermekkori emlékeiben egy nemcsak szentségéről, de pedagógiai képességéről is híres püspök látogatását az ő iskolájában. A tisztos öreg mindjárt így kezdett a kis bunkófejekhez beszélni:

— Azt hallottam rólatok, hogy rosszak vagytok. Igaz ez?

— Igaz, — mondták néhányan szégyenlősen.

— No, no, — folytatta a püspök, — hiszen egy kicsit rossznak még szabad a gyerekek lennie annál életrevalóbb lesz. Csak nagyon rossz ne legyen. Hát mondjátok, ti nagyon rosszak vagytok vagy csak egy kicsit?

Erre már mint egy torokból, vígan, hangosan feleltek mind a gyerekek:

— Nagyon rosszak vagyunk.

A szent férfiú megcsóválta hatalmas ősz fejét és mosolyogva mondta:

— Hát ez szomorú. Mikor én olyan gyerek voltam, mint ti, akkor bizony — én is nagyon rossz voltam.

Erre fölcsendült az ötven-hatvan gyerek ezüstös nevetése. Az osztály és az iskolalátogató közt a legtökéletesebb eszmei kapcsolat jött létre.

Erre a történetre kellett gondolnom, mikor egyszer Misó megint kölcsönkönyvért jött hozzám. Mert ha az iskolát olykor, sőt sokszor, kerüli is, olvasni szeret. Ezúttal egy

elég nagy, friss seb tátongott a térdén, — hogy azt csupa jóssággal szerezte volna, ezért nem merném kezemet a tűzbe tenni. Mégis kapóra jött nekem egy kis elsősegély-gyakorlás alkalmá. Legjobb tudásom szerint kimostam és bekötöttem Misó sebé, a csípő jód hősies elviseléséért egy darab csokoládéval fejeztem ki elismerésemet. Azután még nálam maradhatott egy ideig, kivihette kertembe széke, elzavarhatta a baromfit olvasóhelyemről. Az ilyesmiért is kijár neki egy-két dinár. Mikor ezt is megkapta, nála teljesen szokatlan komolysággal és ünnepélyességgel mondta: „Maga olyan jó!”

Ugyan, ugyan? Én vagyok jó, aki mindig, kivált a Misó korában, olyan sokkal nagyobb mértékben élveztem mások szolgálatait, *segítségét*? Aki mint afféle úri gyerek mások megcsúfolását, megalázását jogomnak tekintetem, ha nem is éltem mindig ezzel a jogommal. Mennyivel jobb ez a szegény gyerek, aki eleget bosszant ugyan másokat, de ha alkalmá nyílik rá, egész ereje, minden eszköze belevetésével szolgál, segít mindenkit, nemcsak szüleit, testvéreit, hanem akárkit, aki csak körébe jut! — Ezt persze mind csak gondoltam, hangosan a gyermekkel szemben soha széni elől nem tévesztendő pedagógia útmutatása szerint ennyit feleltem: „Vannak nálam sokkal jobbak is.” Néhány héttel később egy nagyobb, már gimnazista fiú azzal az adott esetben nem egészen tapintatos kérdéssel pirított rá előttem Misóra: „Mondd csak, jó vagy te?” A kis rosszcsont szégyenlősen lehajtotta fejét, de mikor én biztattam, hogy csak feleljen bátran, azt mondta: „Kicsit.”

Úgy-e, igazi gyermek-felelet a világon leglemérhetőlenebb jószág mérésének ez a kísérlete? Három éves gyermeknél az is lett volna, — ám ennél a tíz évesnél már egészen más értelme volt. Misó nem merte magát egyszerűen jónak állítani, — hiszen csak a minap értem tetten, amint egészen Dosztojevszkij Ilijuskájának módjára kövekkel dobált néhány nálánál nagyobb gyereket,

akik őt se visszadobni, se megfogni nem tudták, annyival jobban szalad náluknál. Hanem azért rossznak sem érzi magát, minden csintalansága mellett már felbecsüli, mit jelent otthon és házon kívül kis sovány tagjainak munkája minden kényszer nélkül, egészen a maga jószántából bőkezűen osztogatott segítsége, barátsága.

.....Az evangéliumból ismerjük Krisztus Urunk mondásait: „Engedjétek hozzám a gyermekeket... övék a mennyeknek országa... Amit valamelyiktek egyikének közülük tesz, azt nekem teszi.” De azt sehol sem mondja az evangélium, hogy az Üdvözítő Heródes, Pilátus vagy Kaifás bíborszegély-tunikás, ezüstméltóságos gyermekeiről és nem az akkori Misókról beszélt.

BRANKÓ

Ha Misó még egy kicsit jó volt, Brankó már egy cseppet sem volt az. Rossz és csakis rossz volt, legalább ilyenek látszott. Egy Szerbiából falumba helyezett és éppen kertem végében elszállásolt csendőr hat gyereke közt volt a legidősebb. Mindenki egyetértett övéivel abban, hogy igen vásott kölyök. Szülei iránt engedetlen, kisebb testvéreivel szemben zsarnok, hazug, iskolakerülő, munkaelhárító, — mindez még nem merítette ki hibáinak és bűneinek hosszú jegyzékét. Legkirívóbb tulajdonsága mégis egy az ő korában szokatlanul kifejlődött gög volt. Ez már abban is megnyilvánult, hogy amíg testvérei más falusi gyermekek módjára lehető könnyű öltözékben mezítláb jártak, ő sohasem volt látható lábbeli, kabát (szerbiai) sapka és öv nélkül. Nekem, ha találkoztam vele, merészen a szemembe nézett és nem köszönt. Igazi kis „vadrác”, gondoltam magamban, de majd megszeliídem.

Ezt legalább megkezdeni nem volt éppen nehéz; néhány cukorka megtette. Ezek után már köszönt nekem, kérészt is engem és várt reám. Miután jól megtermett ügyes fiú volt, alkalmasnak találtam arra, hogy munkaszüneteim néhány percében eljártsszam, tornázzam vele. Ha ilyenkor megláttam, felnyaláboltam és megforgattam

a levegőben, vagy hasonló tréfát űztem vele. Az ilyesmi persze neki is kedvelt sportjává lett és viszonzásul ő is megmutatott minden ügyességet, amit csak tudott. Egy ilyen alkalommal a szokol-gyakorlatokat is bemutatta és magyarázóan megjegyezte: a felszabadulást jelképezik. Nekem se kellett több, kellő kímélettel a földre fektettem Brankót és vállait lefogva azt mondtam neki: „Oszlobodi sze!” („Szabadulj fel!”) Tíz-tizenegy éves gyermeknek bizonyára nem szégyen, ha ezt egy felnőtt férfi ellenében nem tudja megtenni. De Brankó még ennyit sem vallott be; az első sikertelen próbálkozások után azt mondta: „Nem tudom magam kiszabadítani, mert nagyon csiklandós vagyok.”

Brankó büszkesége azonban nem soká elégedett meg azzal, hogy nekem pihenő perceimre élő tornaszerem legyen; magasabb elismerésre vágyott. Ezért most már tankönyveit, iskolafüzeteit hozta elém, melyekről szívesen elbeszélgettem vele. Azután előkerült a legbenső titok: az angol nyelvtan. Mert a család körében, egyelőre mint távoli vágy, élt az Amerikába vándorlás gondolata; erre készült kis pajtásom is, talán azt képzelve, hogy minden megtanult angol szó egy mérfölddel közelebb hozza álmai országához. Ebbe az eszmekörébe is belementem, fonetikai, szemléltető és öntevékenység! módszerrel rendes angol leckéket adtam neki. Mire idáig jutottunk, a kis elbizakodott vadóc teljesen megváltozott. Hétköznapokon most már ő is úgy járt, mint a falusi gyerekek, vasárnapra ellenben jobban kitisztogatta és rendbehozta ünneplőjét, mint azelőtt. Ott-hon segítségére volt szüleinek, egyik másik kis testvérét hosszú utakon elcipelte, hogy anyján könnyítsen. Legidősebb, már kissé hozzá méltóan okos nővérét is magával hozta, hogy annak is része legyen apró ajándékaimban, tréfáimban. Még az iskolában is jó tanuló lett. Szülei nem győztek bámulni. „Azelőtt”, mondta az apja, „üthettem, mint a kétfenekű dobot, semmit nem használt. Most ha csak annyit mondok neki, hogy megmondom az úrnak, rögtön kezes lesz, mint a bárány”. Pedig

nálam bizonyára nem kellett bárminemű fenyítéstől tartania, ám az a gondolat, hogy rossz véleménnyel lehetnék róla, megvethetném, vagy kinevethetném, túrhetetlen volt szép lassan ifjúi önéretté nemesedő gyermeki gögje számára. Most már nemcsak messziről köszönt nekem, de ezt ama csakis gyermekeknél látható széles, szeretetteljes, bizalmas és mégis alázatos nevetéssel tette.

Mi lett azután Brankóból? Apját más faluba helyezték, ahol megtanult — magyarul. Ez volt felőle utolsó hírem.

ALEKSZA

Egy a házban lakó kisleány figyelmeztetett egyszer, hogy egy rendkívül kedves fiúcska látható kertemben. Mosolyogtató bejelentés, mely azonban egy kisleánynak nem áll rosszul. Mikor azután megláttam Alekszát, igazat kellett adnom barátnőjének.

Az egész legény nem volt magasabb 70 centiméternél. Ez se csoda, hiszen még kétéves sem volt. De azért ebben a korban még ritka szilárdsággal állt két mezítelen lábán és olyan egyenesen tartotta magát, mint a római Ara Coeli templomban a koronás kis Jézus, a „Santo Bambino” szobra, melynél karácsonykor gyermekek szokták elszavalni a nekik betanított szentbeszédet. És a kis szerbfiú arcvonásai is csodálatosan hasonlítottak ama régi faragványéihoz, egy művész-lélek által elképzelt isteni gyermekéhez. Mindjárt el is neveztem Alekszát „Il Bambino in Araceli”-nek és szívesen láttam további tisztelgéseit. Ő pedig mindent megtett, hogy új nevének becsülettel megfeleljen. Rendszerint komolyan, bár nem szomorúan, nézett nagy szemével, nem izgett-mozgott túlságos sokat, de ha futásban és más apró erőművészetekben más kisdedekkel versenybe állítottam, majd mindig fölényesen győzött. Olyan értelmes volt picike kora ellenére, hogy már apró megbízásokat, például tárgyak átadását is vállalhatta. E mellett bátornak mutatkozott, mikor egyszer a kertben nagyobb diákok-

nak vívóleckét adtam és egyik tanítványom, — bizony elég helytelenül, — magasra emelt karddal riasztotta a megengedett verekedés látványában gyönyörködő malisakat (kicsikéket), ezek, miként várható volt, rémült sikoltozással futásnak eredtek, csak az akkor már két és fél éves Aleksza nem mozdult még helyéről sem el. Ő már tudta, hogy nálam ellenkező jelek ellenére sem érheti komoly baj.

Egyszer az a gondolatom támadt, hogy bambinómat neki megfelelő öltözékben és tartásban lefényképeztetem. Párnás zsámoly, melyre felállíthattam, volt házamban, még csak egy esküvői koronát kellett volna kérnem a szerb templomból és egy flitter-kendőt palásznak egy hölgyismerőstől, hogy a fényképen Aleksza egészen mint ama római szobrocska mása jelenjék meg. Tervemről azonban lemondtam. Az ilyen szegény kis parasztygyereket olyan könnyen éri baj, betegség, ma vígan játszik, holnap már egy fadobozkában viszik a temető felé. Ha ilyesmi a fényképezés után Alekszával is megeshet, — hozzátartozói igen könnyen arra a babonás gondolatra juthatnának, hogy ez azért van, mert angyalnak öltöztettem.

Óvatosságom majdnem gyászos, sőt rémes igazolást nyert. 1927. szeptember 27-én még olyan forrón sütött a nap, mint máskor július derekán, az emberek alig győztek minden fölösleges ruhadarabot lehányni magukról. Végre a nap a maga rendjén megelégelte késői tréfáját, szép lassan leszállni kezdett. Sőt már lenge felhőkbe burkolózni is. Azután megdördült az ég és negyedóra múlva alig látott az ember, az egész boltozat fekete volt fölöttünk. Megeredt az eső, majd a jég és olyan vihar kerekedett, mely környékem legrégebb, még évszázados fáit is tőből döntötte ki vagy derékban törte ketté. Ekkor a falu alatti áttöltésen egy tűzoltó haladt hazafelé kerékpáron vagy inkább fáradtságosan tolt kerékpárja mellett. A sötétben egyszerre valami elzárta útját: egy felborult szekér volt. Mellette egy fiatal asszony gubbasztott szopósgyerekekkel keblén, a kocsi alatt egy öreg

asszony és egy leány jajgatott. Tűzoltóm nem volt rest, hamarosan kiszabadította a nőket kínos helyzetükből. Azok hálálkodás helyett tovább jajgattak, hogy „dete”. „Hiszen itt van a gyermek”, mondta a magyar tűzoltó. „De a másik, amelyik leesett a szekérről”, siránkoztak tovább. Most a mentő körülnézett és meg is látott egy hároméves fiúcskát az árok szennyes, iszapos esővizében arccal lefelé, már mozdulatlanul. Kihúzta, — Aleksza volt. Szerencsére még élt.

Nem felejttem el a kis kedvencemnél szokatlanul hangos örömet, mellyel másnap ünneplőjében, mert hisz mindennapi ruhája elázott, elém szaladt. Bizony nemcsak nekem és a tölem remélt cukorkának örült, hanem annak, hogy mégis csak él, elém szaladhat és édességet kaphat.

Azóta ismét évek múltak el. A ma már hét éves vitéz nem hasonlít többé annyira ama római szoborhoz, de azért ismerőseimnek még mindig úgy mutatom be, hogy „Il Bambino in Araceli”, amit ő büszke megelégedéssel vesz tudomásul. Most már, akár Misó, ő is elég erős némi tiszteletdíjjal járó munkácskák elvégzéséhez. Erejével, ügyességével együtt ugyan fiús rosszasaága is kifejlődött, de abban is önmaga maradt, mint ezt a következő kis események mutatják.

Kertemben olvastam, körülöttem apróságok hancúroztak, köztük Aleksza. Ennek egy ártatlan tréfáját zokon vette egy nálánál legalább két évvel idősebb és megfelelően nagyobb fiú, aki teljes erejéből, gorombán pofonütötte, — ahogy énfelém mondják, „megsoppolta” Alekszát, azután mindjárt harci állásba helyezkedett, hogy az esetleges megtorlásnak elejét vegye. Ekkor odaszóltam neki, hogy helytelenül viselkedik, nem tűrök nálam verekedést. Ez elég volt a sértettnek is, aki még csak nem is sírt, csak annyit mondott, hogy „megmondom az anyádnak.” Azután kényelmesen leült a még üres második kerti székbe. Ellenfele azt gondolva, hogy győzelmes békéhez (Siegfrieden) jutott, felszólította, hogy adjon neki is helyet a széken. Aleksza azonban ezt

kereken megtagadta és arra a kérdésre, hogy miért, egész kényúrián azt felelte: „mert így kényelmesebb nekem.” Az előbbi pofozó nem mert újra erőszakoskodni. És legközelebb, mikor megint hozzám akart jönni, Aleksza megfordította és ellökte őt, egészen büntetlenül. A kisjézusi jóságból már rosszsontságba fejlődött bambino időközben, — mi módon, ez az ő titka, — teljesen megfékezte a nálánál nagyobbat és erősebbet. Ez a teljesítmény ugyan csak azt ejtheti csodálkozásba, aki még nem tudja, milyen nagy lélekismerő Aleksza, különösen mennyire beelát környezetének, még felnőtt környezetének is gondolkodásába. Erre egy szép, azután zivatarossá fordult nyári délutánon szolgáltatott különösen jó bizonyítékot.

Akkor egészen váratlanul, hívatlanul, történetesen nyitva maradt ajtók jóvoltából, dolgozószobámban termett, ahol éppen eléggé el is voltam foglalva. Eltávozni még más gyerekek kíséretében sem akart, inkább szentül megígérte, hogy csendes lesz és ezt az ígéretét becsületesen meg is tartotta. Amíg egyszerre dörögni, villámlani kezdett és csak úgy szakadt az eső, még a jég is kopogott. Akkor megint minden áron haza akart szaladni és pityergett, mikor azt mondtam, hogy most már be kell várnia a zivatar végét. „Anyám keresni fog és meg fog szidni”, nyögte ki szomorúan.

Hol van itt a lélekismeret? Ott, hogy a bambino már tudta, hogy amíg szép, derűs az idő, anyjának sok egyéb dolga, gondja akad, mint hogy az ő holléte után érdeklődjék. De ha egyszer elsötétedik az ég és a kinn csavargás egészségtelenné, veszélyessé válhatik, hirtelen rémületesen föl kell merülnie az anya előtt az aggódó kérdésnek: hol van Aleksza? És az aggodalom a felszabadító viszontlátás után a lehető legkönnyebben oldódik fel egy parázs szidásban, talán fenytésben. Az elmondott esetben ugyan mindez elmaradt. A zivatar elvonultával Alekszát esőgallérba burkolva biztos kísérettel küldtem haza, így otthon sem volt semmi baj.

LUKA és SZIMA

Foglalkozásukra nézve elemi iskolai hallgatók. Már tudniillik, ha éppen nem kerülnek el az elemi iskolát és nem kiabálnak.

Egyszer más fiúkkal együtt ők is megtisztelték látogatásukkal kertemet. Luka elfáradt, felült egy kőpárkányra; Szima, aki még játszó kedvében volt, lelökte onnan, úgy hogy erősen megütötte a fejét és sírni kezdett. Hogy azután honnan volt egyszerre botja, az még ma is rejtély előttem. Csak az a tény, hogy ezzel a bottal úgy fejbevágtá Szimát, hogy most már ketten sírtak. Ezzel azonban egyikük sem elégedett meg, mindketten köveket ragadtak és ezekkel rontottak egymásnak. Megint egyszer közbe kellett lépnem. Összeszidtam az ifjú párbajhősöket és azzal végeztem: „bár itt lenne a tanítótok és jól megrakna mindkettőtöket.”

Erre talán megszeppenve, szégyenkezve elsompolyogtak? Dehogy! összenevettek és hamarosan kibékültek. Mert mindegyik örült annak a verésnek, melyet az én most már vele közös elképzelésem szerint a másiknak kapnia kellett volna.

Kétféle sírás

Egyszer a szerbiai csendőr lakóháza előtt haladtam. Hét óra lehetett, faluhelyen már öreg este. Brankó hat éves öccse éppen, bizonyára anyai parancsra, aludni hitta a félannyi idősét. Ez azonban még játszani akart volna, ellentmondott az indítványnak, sőt a karhatalomnak, a házba bevonzolásnak is ellentállt. Pityergett is, de e közben nem bátyját és ellenfelét nézte, hanem engem. Sírása igen csengő és dallamos volt, majdnem úgy hangzott, mint a ministráló fiúk „goszpode pomiluj” éneke. Mikor azonban elhaladtam, egyszerre megváltozott a hangnem: fület bántóan fájdalmassá, mérgessé lett. A nagyobbik fiú hátam mögött bizonyára kevésbé kíméletesen továbbította az ideiglenes nirvána felé a kisebbet, mint szemem előtt. De emez még e nélkül is keservebbnek találta az ügyet, mihelyt nem volt többé egy

engem szemmelláthatóan mulattató jelenet hőse és e helyett csakis a kényszerű lefekvés pusztá, rideg tényével állt szemben.

Másnap az utca porában két kicsinyke gyermeket láttam játszani, közelebb lehettek a két, mint a három évhez. A fiú a lovagiasság minden szabályának mellőzésével földrepeterte a leányt, rátelepedett és paskolta. A lány sikoltzott, de nem valami keservesen, úgy hangzott, inkább csak azért, mert ez így illik és játszótársa ezt várja tőle, közben még nevetett is.

Egyszerre azonban egy harmadik hasonló nagyságú gyermek futott oda; ez a fiú a kis jézusképű Aleksza volt. Mindjárt földre rántotta az imént még hatalmaskodót, rávetette magát és most ő paskolta azt. Megint sikoltás hallatszott, de milyen másféle, mint előbb, mennyire hamisítatlan fájdalom, szégyen, düh hangzott benne! Bizonyos, hogy másfélék voltak az ütlegek, de kivált fogadtatásuk volt más.

Hiába, már a mennyek országára jogosult kisdedek között sem ugyanaz, ha ketten ugyanazt teszik.

Hadúr kislei

Majd minden nép háborús irodalmában szerepelnek gyermekhősök, akik az egyedül nekik való iskolai formaruha helyett katonaruhát öltenek, vagy akár csak rendes gúnyájukban csatlakoznak a harcbanelő seregehez. Azután az ügyesség, leleményesség, vakmerő bátorság csodáit művelik, kis hajlékony, messzebről vagy félhomályban alig látható mokus testükkel észrevétlenül odalopózkodnak, ahol felnőt ember okvetlenül rajta-vesztene, híreket, parancsokat visznek, kémlelik az ellenséget, halálos teli találatokat helyeznek el löfegyverrel, kézi gránáttal, még ágyúval is. Kedvencei lesznek idősebb bajtársaiknak, tisztjeiknek, mellüket csakhamar kítüntetések díszítik, még rangokat is kapnak, melyek apáik, nagyapáik fölé emelik őket. Az ilyen gyermekhősök egyrészt bizonyos történelmi pillanatokban a társadalom minden rétegét, a nép min-

den korosztályát megragadó háborús psychosisnak, másrészt az illetők különleges fejlődésének, életviszonyainak termékei. Háború idején a lelkesedés minden gyereket megragad, ilyen messze azonban leginkább túlzígékony idegzetű, nyugtalan természetű, no és ott-hon rosszul ellátott, környezetükbe nem szívesen illeszkedő és ezért minden áron szokatlan élményekre, kalandokra vágyó fiúkat szokott sodorni. A hazáért a vitézség csodáit mivelő és e közben életüket is könnyedén feláldozó gyerekek, — ezt bánatunkra meg kell állapítanunk, — egészen közeli rokonai szoktak lenni ama Zola „Germinal”-jában leírt bányászfiúnak, aki a nagy sztrájk idején alattomosan, kegyetlenül meggyilkolt egy őrtáíló katonát.

A világháború alatt egyszer a fővárosban találkoztam egy alig tizenháromévesnek látszó szakaszvezető úrral. Vele beszédbe elegyedni nem volt nehéz; látszott, hogy már megszokta a mesélést, kérdésekre felelést. Nem is jött zavarba arra a kérdésemre sem, hogy: „Nem rossz-e neked csupa nagy katona közt?” „Vagyunk mi többen is”, volt a felelete. „És”, kérdeztem tovább, „nem esik nehezetekre mindig úgy élni és tenni, ahogy parancsolják? Nem vétkeztek olykor a fegyelem ellen?” „Megasik”, vallotta, „de nem sokszor, mert ha rosszak vagyunk, mindjárt azzal fenyegetnek minket, hogy hazaküldenek a frontról.”

Elkövetkezett azután a világháború vége, szürkén követték a vérpiros éveket a békeévet. Ekkor egyszer véletlenül egy magyar gyermekvédelmi folyóirat akadt a kezembe és ebben mindjárt egy ifjú öngyilkosságának esetére lapoztam. A háború alatt a fronton volt, altiszti rangjelzést viselt, de valamely vétségeért büntetésül hazaküldték, leszerelték, miután még messze volt az akkori katonaköteles kortól is. De ő már nem tudott egyéb lenni, mint harctéri katona; saját kezével oltotta ki tizenöt éves életét.

Egy szolgálatkész ifjú

Budapest egy külső telkén vártaim egy bizonyos villanyosra, mely azonban csak nem jött, nem jött A várakozás örömei tudvalevően a legtöbbször igen kétségesek, ama villamos megállóhelyen így hideg, esős, szeles napon meg már éppen nem lehetett örömökről szó. Még a szenvedés megosztásának vigasza is egészen kis mértékben jutott ki számomra, amennyiben rajtam kívül csak egy csomaggal megterhelt kifutó fiú várt ott, akinek alakján és minden mozdulatán meglátszott, hogy nagyon nemrég került be az Angyalföld porának szabadságából a kereső élet igájába.

Olykor-olykor elhagyta az állomásjelző tábla tövét, hogy a pálya közepéről kémlelje, nem jön-e már egyszer a megváltó Noé-bárka. De mindig lehajtott fővel, bigyesztett ajkkal tért vissza.

Egyszer azután én mentem ilyen felderítő útra. Mintha éppen az én öreg, gyöngye szememnek lett volna fenntartva, hogy a várva várt közeledő kunyhó-körvonalat meglássa. Kis szenvedőtársam azonnal mellettem termett, ifjú vércseszemével meg is látta, aminek megállapításával én még elég soká elvesződhettem volna: hogy még mindig nem jön a kellő villamos. Fölébredt benne irántam a bajtársi együttérzés, fel akart világosítani, hogy ne fáradjak hiába. De jaj, hogyan tegye ezt, hogy találja meg a kellően udvarias formát egy keménykalapos, kesztyűs öreg-úrral szemben? Meglelte a módját. Nem szólt hozzám semmit, csak félhangon, önmagában, de azért mégis úgy, hogy meghalljam, ennyit mondott: „A nyavalya.”

PALI

Háborús félárva, anyja mosónői keresetéből nevelte föl. Két nálánál idősebb nővére hamar szolgálatba ment. Háromféle iskolába is járt, persze nem valami rendszeren, nem is tanult meg egy nyelven sem írni és olvasni, elemi iskolai bizonyítványt sem szerzett. Már túl volt az iskolaköteles koron, mikor kertemben apró munkákat

kezdett vállalni, bevásárló utaimon csomagjaimat vinni. Az effélet kedvvel, jól végezte, soha egy illetlen szó el nem hagyta ajkát, egy gomb vagy egy ceruzavég el nem tűnt a keze alatt, pedig elég sokszor küldtem be egy és másért egészen egyedül a lakásomba. Más gyermekeknek jó pajtása volt, kivált a kisebbek rajongtak érte. Ezekkel kitűnően, jeles pedagógus módjára tudott bánni, aminek okát saját gyermekkorának történetében találhatjuk meg. Szegény és mégis kényeztetett gyermek volt özvegy anyja és nagyobb nővérei közt. Olykor elég hiányosan öltözve járt, tápláléka olyan jó volt, aminő hozzátartozói szegénységéből éppen kitelt, ellenben ápolása, becézése majdnem olyan, vagy még kiadósabb, mint nem egy grófi gyereké. Mikor aztán nagyobbacska lett és vagyonosabb házak csemetéinek pesztonkázásával keresett valamicskét, éppen csak úgy kellett bännia védenecivel, ahogy otthon vele bántak, hogy a legtökéletesebb legyen a barátság. Voltak, akik azt mondták, hogy Pali csak én előttem ilyen, sőt egészen szavahihető emberek minden elnászpángolásra jogosító csínyeit jelentették nekem. Ez nem akadályozott abban, hogy az írás, olvasás, számolás, idővel még a földrajz elemeire is tanítsam. Elég szorgalmas tanulónak mutatkozott és most már teljesen meg is tanulta a betűvetés mesterségét.

Egy ilyen leckeórán egy erősen erkölcsi célzatú olvasmányt adtam kezébe. Úgy kezdődött, hogy „Miska vássott rosszcsont volt.” Nem állhattam meg, hogy meg ne kérdezzem Palit, vannak-e a mi falunkban is ilyen vássott rosszcsontok? Minden olvasóm azonnal kitalálhatta, hogy a biztosra várt igenlő feleletre következő kérdésem az lett volna: talán itt egészen közel is? Ám erre a kérdésre nem került a sor, mert Pali, — ez alkalomra a feledés vizébe merítve némely társa elleni kifogásait is, — tökéletes biztonsággal vágta ki, hogy „nincs egy se.”

Egy kis francia

Németül beszél, Fricinek hívják, de francia családi nevet visel és olyan tiszta gall típus, amilyent még a Szajna partján sem sokat találhatni. Ha a magyar leckéken hibákat ejt, ezek egész meglepő módon nem germanizmusok, hanem gallicizmusok. Hajlékony, ügyes fickó, néha rossz, de ezt belátja, nem haragszik meg a korhólásért sem, minden érdeklí, minden tornát, sportot kedvel, alig látta még valaki máskép, mint jókedvűen. A tánciskolában előkelően viselkedik és a zárómulatságon tucatszámra kapja a leánykáktól a papiros rendjeleket. Az iskolai színi előadáson elegáns udvari page. De rendszerint mégis csak egy kis ujjasban és rövid nadrágban, mezítláb szaladgál, — elég messze, egészen a fürdésre csábító Tiszáig.

Ott érte őt utól egy nagy eső, melynek végét sem várhatta be, mert otthon nem tudták, hogy elment, úgy kellett ázva hazafelé indulnia. Ekkor talán fagyosan derekához húzta ingecskéjét? Nem, levetette ezt is, nadrágját is és egészen pórén kis ruhadarabjait még a legkisebbre összecsavarva indult neki az elég hosszú útnak. Hogy otthon meg ne lássák vizes ruháit, mondta valamivel nagyobb pajtásának. És mikor ez figyelmeztette, hogy megbetegszik, Frici azt felelte: „Nem baj, nem fogják tudni, mitől van.”

Ha ezt a legénykét megkérdeztem, mi újság, mindig azt felelte: Semmi. Ezt már úgy is kívántam tőle. Egyszer azonban, mikor hó óhajtása, hogy az elemi iskola befejezése után polgáriba mehessen, teljesült, ragyogó arccal így felelt: Minden.

Nagylelkű megbocsátás

A kilencéves Andi nem egy fiú-kortársával közös szókás szerint bosszantotta húgocskáját, a hét éves Valit. Miután ezzel figyelmeztetésre sem hagyott fel, anyja most már arra kötelezte, hogy a sértett ifjú hölgytől annak rendje és módja szerint bocsánatot kérjen. „Amíg

Valika meg nem bocsát neked, nem kapsz uzsonát”, hangzott a kegyetlen ítélet.

Mit volt mit nem Andinak tennie? Beleharapott a fanyar gyümölcsbe és szépen, meghatóan kérlelni kezdte az imént még lenézett, kicsúfolt leánytestvérét. Ez azonban mindjárt a reá nézve oly kedvezően alakult helyzet magaslatára emelkedett és alaposan kihasználta fölényét. „Nem bocsátok meg”, ismételte egyre akkor is, mikor hozták az uzsonát.

Ha ez a 1-----a tovább makacskodik, még éhen maradok, — ilyesfélét kellett az előbb még oly hányiveti úrfinak gondolnia. Mikor kérlelő készlete a legszebb és legszívrengetőbb szólamokig kifogyott, lepattant a most már diadalmasan nevető húgocska kőszívéről, — egy végső eszközre szánta magát. Így szólt Valikához: „De most már bocsáss meg, mert mindjárt pofon ütlek.” És Valika megbocsátott, Andi pedig uzsonához ült.

Gazdag gyerekek

Egyszer ilyenekről is essék szó rossz kis barátaim között. Igaz, hogy barátságunk csak néhány óráig tartott, ameddig egy osztrák alpesi vasúti vonalon együtt utaztunk. Rekkenő nyár volt, a vonat majd az utolsó kuckóig megtelve, nem csoda, hogy az egy kisebb állomáson beszállt (nem törzsökös) amerikai család sem kapott a maga számára külön elsőosztályú fülkét. Pedig éppen megtöltött volna egy ilyet, mert nyolc tagból áldott: a szülőkön és a négy gyermekén kívül még egy tanár úrból és egy nevelő kisasszonyból. Három leány 11—15 év között lehetett, a fiú Ilia hiteles bemondás szerint 9. Elég hangosan viselkedtek. Az apa a haragtól minden izmában feszülő arccal panasolta nekem, milyen hitványak ezek az európai vasutak, mennyivel több az utasok kényelme Amerikában. Az anya pedig arról a még Amerikában is különleges jólétről és pompáról beszélt, amelyben ők élnek. A gyermekek eleinte szintén duzogtak a rossz elhelyezés fölött, de csakhamar felvidultak, mikor állomásokon átrobogásnál vagy más vonatok-

kal találkozásnál alkalmuk nyílt a náluk levő csillagos-sávós zászlócskákat az ablakon kilengetni. Ezek már egy szót nem beszéltek másként, mint angolul. Egyszer Ilia megelégedte az ablakon kikönyöklést és leült — legkisebbik néniének ölébe. Az egy darabig hagyta, de azután egész európaiasan megmondta: „Eredj, melegítesz.” Mikor ennek nem volt meg a fogantja, ismét amerikaiasan beleboksolt öccse vesetájékába. Erre Dempsey és Tunney jövődöbeli versenytársa mégsem volt berendezkedve, durcás arccal odébb állott a kocsifolyósóra.

A többiek hallgatva nézték végig az egész kis jelenetet, csak az anya mondta újabb önérettől felmagasztosult arccal hozzám fordulva: „A Mi Fiunk nagy kényelemhez van szokva.”

Zsidógyerekek

Aki ezeket minden antiszemita ellenszenv nélkül és a róluk gyártott adomák özöne által nem befolyásolva figyeli, az csakhamar rájöhethet, hogy szomorú kivételektől eltekintve, általában elég közel jutnak a „jó gyerek” eszményképéhez, az éppen elvárható mértékben tisztelik és követik szüleiket és az öregebbeket, áldozatkészen is szeretik tesvéreiket. E mellett azonban még kedves családi környezetükben sem hagyja el őket a csúfolódásra, tréfára való hajlamuk, mely azután felnőtt korukban odavezet, hogy ha a zsidók a világon mindenütt kisebbség is, — legalább a csipkedők között erős többségben vannak, ezt a képességüket első sorban a saját fajtájukon gyakorolják és így zsidó színezetet adnak mindenféle adomának, azoknak is, melyeknek hősei közelebről nézve éppen úgy tartozhatnának a világ bármely más népéhez. A zsidógyerekek eme természetrajzához figyelhettem a következő kis adalékot a budapesti villamoson: Egy már kissé hűvös szeptemberi estén a Városligetből tértem haza. Körülöttem egy felismerhetően vidéki zsidócsalád helyezkedett el; úgy látszik, iskolába hozták, de előbb még az Állatkert és Wurstli gyönyöreivel vi-

gasztalták két fiúkat, akik éppen velem szemben, a legjobb kilátást nyújtó kétszemélyes kispadon helyezkedtek el. Vonásaikban hasonlítottak egymáshoz a fiúk, minden egyébben annál jobban különböztek. Az idősebbik barnára sült vasgyúró volt, lenge trikó-ingében észre se látszott venni a hűvös esti szellőt. A kisebbik ványadtarcú, sovány csemete, nemrégén beteg lehetett, jó meleg kabát is volt rajta. A padkán egészen logikusan úgy helyezkedtek el, hogy a kisebb jutott közelebb az óhajtott ablakhoz, melyből majd kilógott a szemével, annyira érdekelte minden a lárnepavilágos pesti utcán. A nagyobbik talán már tavaly végigtapasztalt mindent, öccse feje fölött eléggé ki is látott.

Egyszer az apa így szólt idősebb fiához; „Cserélj helyet a Vilmoskával, hogy meg ne hűtse magát.” A nagy fiú azonnal továbbította a parancsot öccsének, de a forrást és a megokolást elhagyva csak ezzel a két egyszerűen, bár nem szárazon kimondott szóval: „Cseréljünk helyet”. Vilmoska engedelmeskedett, — bizonyára nehéz szívvel, de megértéssel bátyja igénye iránt, hogy most már ő lásson többet.

Csakhogy a belső vonalra helyezve hamarosan rájött, hogy kis termete mellett innen alig lát többet a semminél. Ez az állapot nem tarthat örökké, vagyis a Kossuth Lajos-utca sarkáig! Az előbbi elhelyezés visszaállítására nem is kell egyéb, mint a varázsmondás ismétlése, mely őt mostani nemtetsző helyére juttatta. Achilles lándzsája, mely maga gyógyítja meg az általa ütött sebet... Most ő mondta bátyjának behízelt gyermekhangján: „Cseréljünk helyet”.

Ez persze az előbbi apai parancs után nem volt lehetséges. A jó bátyjának azonban eszébe sem jutott az öcsikét erről felvilágosítani. E helyett vékonyka hangját utánozva azt mondta neki: „Cseréljünk helyet, — jaj, de kedves vagy!” Ahogy a „kedves” szót hangsúlyozta, ebben megint több volt egyszerű gúnynál, valóságos, gyönyörködő testvéri szeretet csendült ki belőle. Vilmoska ismét engedelmesen, lemondó nevetéssel maradt

számára nemjónak bizonyult helyén. A villamos utazás végéig ez a páros jelenet még néhányszor megismétlődött

A lányok

Ezekről kevesebbet lehet írni, legalább ebben az összefüggésben, mint a fiúkról. Mert víg és szomorú, olykor bizony nagyon szomorú élményeik már a gyermekkorban is inkább belsőbb otthoni körökben játszódnak le és ők még ezen kívül is czükebb korlátok között mozognak, nem nyújtanak annyi alkalmat a köznapin túlnövő megfigyelésekre. Az, hogy egy kislány, rongyokba öltözve is gondozza, valamilyen semmi szalagocskával is ékesíti haját, hogy ahol egyszer cukrot kapott, legközelebb újra kér, — éppoly kevésbé kívánkozik ezúttal tollra, mint az, hogy némely más egyenesen arcátlanul lopja ki a tövestől a más kertjéből a virágokat. Mindkét ténycsoport kiesik eme kis gyűjtemény címéből, az ilyen kis lányokat vagy rosszaknak nem nevezhetem, vagy barátainknak.

Akadtam ugyan az évek során lányákra, akik mégsem estek ki a keretből, akikről joggal állapították meg, hogy „olyan mint egy fiú”. Ilyen volt Rádoszna, aki minden alkalommal résztvett a fiúk legmerészebb tornagyakorlataiban, miközben minden kíméletet eleve elhárított magától; még a fiúkat jellemző, állatokon való kegyetlenkedésből is kivette részét. Aztán Ljubica, Brankó kilencéves húga, aki arcban és egyebekben úgy hasonlított bátyjához, hogy igazi neve helyett inkább Brankának neveztem. Ez engem mint roppant tenyérjóst becsült, mert mikor egyszer ilyesmire kért föl, azt állapítottam meg róla, hogy jóság-domborulata nagyon fejletlen, ellenben csúfolódás-barázdája kitűnően kialakult. Hermin, aki már testi erejével is túltett a legtöbb egykorú fiún, végre Deszánka, aki cirkuszporondon is megállható birkózásokat küzdött végig győzelmesen más, nálánál nem gyöngébb leányokkal.

Hanem a lányok, még ha „olyanok is, mint a fiúk”, eb-

ben is kimutatják önmaguk feláldozására, a nehezebb szerep vállalására való hajlamosságukat. A legnagyobb rosszkodás közben, olykor ugyan kissé kíméletlen módon, óvják, valósággal dajkálják a kisebb lányokat, a fiúk közül még a náluknál nagyobbakat is. A hétéves Hermin egyik főrosszasága abban állt, hogy ha az egykorú Pistit hátára kaphatta, le sem akarta újra tenni, mintha ezzel a teherrel még könnyebben járt, szaladgált volna. Ljubica pedig fáradhatatlanul húzta kis kordéjában egyszerre két fivérét, a nála nagyobbat és a nem sokkal kisebbet. A fiúkkal általában *úgy* vannak a lányok, mint amolyan különleges, sokszor kellemetlen, de mégis mulatságos lényekkel, akiknek csinyjei ellen minden módon erővel, ügyességgel, eszükön túljárással még árulkodással is védekezni kell, akiket egyszer-szer megtréfálni mindennél jobban esik, akiknek kedvéért, bárha a legkevesebbet sem érdemlik meg, lehetőén mégis mindent meg kell tenni. Jellemző volt egy nagyobb iskoláslány-beszélgető-kör; tárgy: az öccsök rosszasága. Mindegyik tudott erre a magáéről, nézete szerint hajmeresztő eseteket, csak Ilonka, a kis úriiány, hallgatott. „Hát már az öccsök közül csak a Gyula jó”, véltem alkalmoszerűnek a beszélgetésbe elegyedni. „Na, éppen az!” tört ki erre egy megfizethetetlen egész testmozdulattal az így feldicsért fiúcska nénje, Ilonka. Megállapítható, hogy a lányok föllépésükben valójában csak ott és akkor szerényebbek, félénkebbek, ahol erre különös okuk van, máskor inkább vállalkozóbbak, tetzésre pályázóbbak, e mellett szolgálatkésebbek is. A helybeli szerb elemi iskola majálisán egyszer azt mondtam: „Jöjjön ide két okos fiú!” A fiúk egymást lökdös-tek: „Erigy, te”. Mikor mégis csak akadt két önfeláldozó, folytattam: „És két okos leány”. Egyszerre mind jelentkezett: „Én, én!”

Ezek után nem csoda, ha a mai kislányok már olykor a nők egyenjogúságának is bajnokaivá lesznek a maguk módja szerint. Így mikor egy fürdés alkalmával fiúk iszappal dobálódtak, de úgy, hogy ne egymást, hanem

a parton haladó leányok meztelen lábait találják el. Erre ezek olyan káromkodással fejezték ki helytelenítésüket, hogy nem állhattam meg azt mondani nekik: „Hogy beszélhetnek így leányok?” Mire a válasz az volt: „Micsoda, azért mert lányok vagyunk, még ezt se legyen szabad mondanunk?” És most már nem mérgesen, inkább nevetve elszavalták a piroti laktanya-udvar legdíszesebb *virágait*.

A női egyenjogúság kérdéséhez már közel esnek a szociális kérdés egyéb elágazásai, így a bérkérdés is. Egyszer a teniszpályán labdát szedő német fiúcskák elhatározták, hogy fejenként és délutánonként egy hatos helyett kettőt követelnek; kívánságuknak megtagadására sztrájkkal és bojkottal feleltek, amennyiben nemcsak ok nem jöttek labdát szedni, de a többi falubeli fiúkat is lebeszéltek *ezen* munka vállalásáról. Ekkor a játékrendező leányokat állított be sztrájktörőként, akik ugyan hamarosan elmaradtak a fiúkból felállított sztrájk-örsök miatt. A béka-egér-bérharc végre is egyességgel és a régi „erők” újra munkába állásával végződött. A lányoknál tudvalevően hamarabb következik be a gondolkozásnak, kedélynek a végleges, az egész életre szóló kialakulása, mint a fiúknál. Persze ez a kialakulás sem mindegyiknél egyforma. Deszánka rövid idővel birkozó-mutatványai után szigorú bakfís lett, aki határozott erélyes föllépésével a legrosszcsontabb fiúkat is rá készítette, hogy akár mint egy felnőtt hölgygel viselkedjenek vele szemben. Rádószna pedig, mikor elköltözött falumból és egy-két évvel később rokonai valamilyen levéllel küldték ki hozzám, félelem nélkül felelt meg a szobámba jövetelre való felszólításomnak, hálásan el is fogadta a felkínált cukorkát, de már leülni nem akart addig, míg a választ megírtam; a hangos kis szoknyás vadócból egy a végletekig halkszavú, szerény leány lett.

BOZSA

Milyen öröm van egy családban, ha gyermek, kivált fiú születik! És ha azután szépen fejlődik, egészséges, élénk, bátor legényke lesz, aki szívből örül mindennek, amit az élet nyújt, őszintén, becsületesen kivan minden jót, kész is elérése végett fáradni, küzdeni, áldozatot hozni, veszéllyel szembenézni. Mert ilyennek kell a fiúnak lennie; csak amelyik gyermekkorában igazán szereti a jó csemegét, mulatságos játékot, az ragaszkodik későbbi éveiben valóban a tiszta szerelem, a családi élet, a művészet által nyújtott élvezetekhez. És aki fiúkorában nem hajlandó egy fára felmászni vagy egy patakon átgázolni egy jól vagy akár alig érett gyümölcsért, aki nem kész társaival! ököltre is menni jussáért, — az később vajmi ritkán fogja nyugalmit feláldozni, életét: serpenyőbe dobni az élet magasabb eszményi javaiért, a hazáért, szabadságért, becsületért.

Tehát az ifjúságnak mohónak és meggondolatlanoknak kell lennie még az emberiség legközösebb érdekében is. Minő lehetne az a faj, melynek már ifjai is öregesen lemondok, félénkek, óvatosak lennének? Csakis iszapban bujkáló, még a napfényre sem kimerészkedő férgek faja. Persze az öregeknek már más a hivatásuk. Ezeknek fokozatosan mindentről le kell mondaniok az utánuk jövők javára. És ezek helyett is félniök, óvatoskodniuk, hogy lehetőén elhárítsák felőlük a veszélyeket, melyeket ezek oly gondtalanul fölkeresnek, mint ahogy egykor ők maguk is semmibe vették. Tökéletesen ezt a feladatot ugyan meg nem oldhatják, fizikai lehetetlenség az ifjú nemzedék mozgását annyira gúzsba kötni, hogy ezáltal minden veszélytől mentessé váljék. És ha ez a képtelenség valahol sikerülne, — annál rosszabb lenne az emberiségre, vagy ennek illető részére, a nemzet, társadalmi osztály jövőjére nézve.

Tehát az öregek egyik szenvedése, köteles áldozata a többé-kevésbé tehetetlen aggodás a fiatalok életéért, sokszor vigasztalan szomorkodás annak elvesztéséért, aki a család napfénye volt. Mert a mohó élvezetvágy,

merész vállalkozó kedv állandóan, évről évre visszatérő százalékokban szedi áldozatait éppen a legderékabb, legéletrevalóbb, a jövőre legtöbbet ígérő gyermekek és ifjak között. A legegyszerűbb valószínűségi számítás reávezet, hogy évenként bizonyos számú szerencsés ifjú vállalkozás ellenében hánynak kell balul kiütnie, sőt végzetessé válnia. Hány gyermeknek és serdülőnek kell fákról leesnie, járművek alá kerülnie, vízibe fulladnia, labda- és egyéb tornajátékokban szerencsétlenül járnia, halálos meghűlést, gyomorrontást, ragályt szereznie, — még verekedésekben vagy öngyilkosként is életét veszítenie. Ezt a százalékot a felnőttek gondoskodása, a szülők, tanítók, munkaadók felügyelete, a hatósági intézkedések és biztonsági berendezések valamelyes mértékben csökkenthetik, erre nemcsak minden szülőnek, de minden jóérzésű embernek is törekednie kell. Ám a fekete esélyek teljes eltüntetése a világ olyan kolostorszerű berendezését követelné, mely mellett emberi fajunk tökéletesedése, sőt még az elért anyagi és erkölcsi magaslaton megmaradása sem volna lehetséges. Senkinek ne jusson tehát eszébe követ dobni azon gyermekek, ifjak emlékére, akik szüleik aggódó gondoskodását azzal hálálták meg, hogy fékezetten élvezetvágyból meggondolatlanul veszélyekbe rohantak, melyeknek azután történetesen áldozatul estek. Ha élve, épen kerülnek ki az ilyesből, ám beszéljenek lelkükre, rendszabályozzák, fenyítsék őket, mert a fiatalos szeleburdiságból egyszer mégis csak át kell érniök a felnőttek mérsékletébe és meggondoltságába. De ha már nem védekezhetnek semminemű szemrehányás ellen, ha kedves fejük helyett sírkeresztjük emelkedik szüleik és jó barátaik szeme elé, akkor csak virágkoszorú illeti meg sírjukat, ugyanolyan, aminőkkel a hazáért, szabadságért, emberiségért elesett hősöknek szoktunk adózni. Mert az ő meggondolatlanságuk ama hősök áldozatkészségének zsengeje, épp oly szükséges az emberiség, a szabadság, a haza számára, mint amaz. Az életrevalóság évszázadok, évezredek folyamán elhalt sok millió

fiatal vértanújának is köszönheti a többi sok ezer millió ember, köztük mi magunk, hogy mint ember élhet, eszmélhet, becsülheti önmagát.

Ezek jutottak eszembe két éve nyáron, mikor utoljára láttam Bózsa kedves, gyermeki arcvonásait. Majdnem először is, mert ama szerencsétlen nap előtt alig ismertem. Szegény földműves emberek fia volt, 14 éves, tehát abban a korban, midőn a dolgozó emberek gyermekei már búcsút mondanak a csintalanságnak és ehelyett komolyan és hathatósan segítségére kezdenek lenni szüleiknek. Bózsánál ez nem is jelentett gyökeres változást, szelíd, engedelmes, szorgalmas fiú volt mindig, „rossz” talán egyetlen egyszer volt életében, akkor sem nagyon. És mégis életével fizetett érte.

Az 1928-as nyár rekkenő melegében hetenként több délutánt szoktam a Tisza partján és hullámaiban meg hullámai fölött tölteni. Az öreg Bácsa Milutin vitt ki szeke-rén egy csomó falumból középiskolába járó, most vakációs fiú kíséretében, akik ezt a sportalkalmat hálásan vették igénybe. A fürdés, csolnakázás, strandolás szemlátomást növesztette izmaikat, az én akkor erősen megrendült egészségemnek is igen jót tett.

Egy napon mégis azt kívántam, bár maradna el valami módon az általam és mások által olyan örömmel várt kirándulás. Valami sejtelem szállt meg, hogy jobb volna itthonmaradni. Eh, de ki fog holmi epebajos kedélyroppanásoknak azonnal engedni, miattuk a fiatalság örömét is elrontani! Pedig az itthonmaradás esélye majdnem megadódott; az egyik gimnazista, amolyan főrendező a tiszai kirándulásoknál, azt jelentette nekem, hogy Bácsa Milutin nem jöhet kocsijával, mert a városba ment, de lesz más szekér. Azt vártam, hogy a kocsisülésen egy másik bacsót fogok látni; ehelyett egy egészen fiatal fiúcska, Bózsa, fogta a gyeplőket. Mindegy, hiszen ez is el tud hajtani egy szekeret.

Mint utólag megtudtam Bácsa Milutin nagyon is hajlandó lett volna értem jönni. De ama gimnazista egy mesét gondolt ki, hogy kerestetet és egyben szórakozást jut-

tasson gyermekkori pajtásának, Bózsának. Ennek szülei szívesen látták első önálló szereplését, munkavállalását, csak a fürdést tiltották meg neki, miután nem úszó. A szekér elindulhatott volna célja felé, de én ezt addig nem engedtem meg, amíg föl nem vettünk egy nagyobb és a Tiszával mindenkinél ismerősebb fiút, akit az egész kirándulás fővezetőjének és felügyelőjének szántam. A szekeret azután egy olyan helyen állítottam meg, ahová a Tisza csábító víztükre még csak el sem látszik. Itt meghagytam Bózsának, hogy maradjon holminkra örködni és diákjaimmal áteveztem a Tisza túlsó partjára. Idővel más fürdőtársaságok is mutatkoztak, el is keveredtek az enyémmel. Mikor megelégtünk a fürdést, csolnakázást, partra mentünk, egy alkalmas helyen leültem és néztem az ifjak labdajátékát. Jó lenne már hazamenni, ötlött ismét az eszembe. De hisz, még nincs késő és a fiúk olyan jól labdáznak.

Egyszerre kiáltás hallatszott a Tisza felől, hogy valaki a vízbe fulladt! A partra siettem, de csak azt láttam, hogy több csolnak halad egy pont felé. Tehát még van remény, hogy megmentik a szerencsétlenül jártat. De hát ki is lehet az? Bizonyára valaki a későbbjöttek közül, mert hiszen diákjaim itt vannak. Bózsát pedig a szekérenél hagytam.

Mégis Bózsa volt. Ifjú vére nem tudott ellenállni a vágyának, hogy a rekkenő meleg elől az oly közeli Tiszába meneküljön. Levetközött hát és a partra jött, mely azon az oldalon igen meredek, a víz mély, a fürdés nemúszónak veszélyes. Odaért azonban csolnakjával az a gimnazista pajtás, aki számára kis cselszövénnyel a kirándulásban való részvételt lehetségessé tette volt. Most is jó barátunk mutatkozott, csolnakjába vette Bózsát és áthozta a jó, lapos partra. Itt azután szabadjára is engedte, mert kérdésére Bózsa azt mondta, hogy már fürdött itt, ismeri a helyet.

Mégsem ismerte, mégis megtörtént a szerencsétlenség. A csolnakosok segítsége elkésett, a mélyedésbe került

fiú eltűnt, megkékült testét csak az éj folyamán találták meg.

Vége volt a pompás, egészséges mulatságnak, a legtöbb résztvevő számára nemcsak erre a napra, hanem az egész évre, némelyeknek talán az, életre is. A szomorú esemény tanúi közt, de az egész falu lakosságában is határtalan volt a megdöbbenés, a gyász. A derült égből ily rettenetes villámcsapás által sújtott szülők fájdalmát leírni akarni már az ilyen szent érzést megillető tisztelet sem engedi meg.

Voltak, akik utóbb Bózsa diákbarátját okolták a szerencsétlenség miatt. Ennek a vádnak a leghatározottabban ellene mondtam. Mert egy serdülő fiatal ember szívébe az egész életen át többé sajogni meg nem szűnő önvád tövisét ütni nem nehéz, de sehogysem igazolható akkor, mikor a magában bizonyára helytelen cselekvés indoka a legmesszebbmenő jóakarát volt és még szélsőséges gondatlanság vádjá sem emelhető. Az ilyen méltatlan vád, bűnbak-keresés még a halott ellen is véték lenne, akinek ha valami kell még a továbblévő emberektől, ez szeretetteljes, minden megokolatlan keserűségtől, rémlátástól mentes visszaemlékezés.

Szegény kis Bózsa, ha ettől függ a halottak nyugalma, boldogsága, akkor te nagyon nyugodt, boldog halott lehetsz! Jó szüleid a legteljesebben megbocsátották, hogy talán életed első engedetlenségével akaratodon kívül a legnagyobb bánatot okoztad nekik, amit még megérhettek. Hisz lakolásod oly aránytalanul súlyos volt! Senki sem gondol reád másként, mint bánatos szeretettel, mert mind tudjuk, hogy száz szerencsétlen véletlen találkozásában igazán azért haltál meg, mert olyan voltál, aminőnek lenned kellett: igazi ember, igazi fiú, igazi hősvér.

MILENKÓ

Volt egyszer egy fiú, szép és erőteljes, de olyan elbizakodott és istentelen, hogy még az Úr hajlékára is rásütötte puskáját. Attól kezdve pompás egészsége hanyat-

lani kezdett, hiába jöttek hozzá a tudós orvosok, hiába gondozta édesanyja, hiába költötte rá minden pénzét édesapja. A fiú jobban lett, újra fölkereste kedves társait, de egyszerre csak megint ágynak esett és néhány nap múlva, — éppen egy évvel ama végzetes puskalövés után, — már ki is vitték a temető hús földjébe. Hány ilyen szomorúan épületes történetet hallhattunk és olvashattunk gyermekkorunkban! Nos, az én falumban ez szószzerint megtörtént. Csak a tett minősítése és magyarázása nem fedi egészen a régi legendasablont.

Szép fiú volt Milenkó, leánynak is az lett volna. Haja szőke, arca mint a kinyíló rózsza, más fiúkkal összehasonlítva, túlságosan is rózsás. Szemében sajátos tűz égett, izzó és mégsem vad, inkább mohó mindenre, ami az életet széppé, szórakoztatóvá teszi — és szeretet —, hálateljes mindenki iránt, aki őt az ifjú élet élvezéséhez segíti.

Szerette, bár csak a nem teljesen kiművelt emberek módja szerint, a természetet, mindenféle sportot, a víg cimborák társaságát. Kertembe ő is ellátogatott a nagyobb diákokkal, bár ő maga nem tanult gimnáziumot, ezeket a pajtásait a szomszéd városba is magával vitte és ott urasán megvendégelte. Sajnos, nemcsak savanyútejes vacsorával, hanem a diákmértékletességi-egylet szabványaiban szigorúan eltiltott italokkal is. Ami egyszer kedvére volt, annak okvetlenül meg kellett történnie, került legyen pénzbe vagy egyéb barmibe.

Az igazat megvallva, nem mindig láttam szívesen kertemben. Hogy vagyonos apja kerékpárt adott neki, melyen azután a lehető legnyaktörőbben száguldozott a kerti utakon, ebbe még belenyugodtam volna. De a másik apai ajándék: egy az egész falu fiatalsága által csodált és irigyelt Flaubert-puska idehozatala már határozottan ellenemre volt, mert mindenféle madár féktelen lelövöldözésére vezetett. Mikor ezért Milenkót puskájával együtt kitiltottam a kertből, egy-egy diák barátja

rómaiszámos sapkájában jött vissza, hogy ezzel vétéségei elkövetőjének személyére nézve tévedésbe ejtsen. Ekkor azután följelenttem nemcsak apjánál, de még a hatóságnál is, még a bűnpártoló diákokkal szemben is tőlem szokatlan keménységgel léptem föl. Mindez nem csorbította ki Milenkó elpusztíthatatlan jókedvét. Lövöldözési tilalmamat csak tessék-lássék módon tartotta be, velem szemben való illedelmes, sőt barátságos viselkedésén pedig még legnagyobb szigorúságom sem változtatott egy szemernyit.

De ekkor történt meg a nagy eset. Kedves puskája nélkül hazulról elindulni képtelenségnek tűnt föl előtte, vele kertembe jönni már mégsem mert, miután a községházán megmondták neki, hogy a legközelebbi panasz után elkobozzák. Így hát az utcán, kertem sarka és a katolikus templom között nézdegélt valami megfelelő cél után. A templomtorony újonnan fölszerelt gombja csilant a napfényben szemébe. Puskáját lekapni, a gombot célbavenni és át is löni egy pillanat műve volt. Vele levő diákpajtásai rémülten látták, hogy mi történt. Utóbb még engem is kérdeztek, hogy nem fogják-e ama vallássértésnél jelenlétükért még őket is bezárni. Megnyugtattam őket, hogy legföljebb szórakoztatásra rendelik be abba a tömlöcbe, melybe majd Milenkót csukják.

Nem csukták be a nap megriadt hősét sem, nem is találták volna meg ebből a célból a faluban, mert szülei most már délvidékre küldték aggasztóan rosszabbodó tüdőbaja gyógyítására. Majd egy évig volt oda, jövő tavaszra visszajött, kissé megint megnyúlva, de majdnem a régi rózsás színben. Mikor barátai a Tiszára rándultak fürdeni, ő is kerékpárjára kapott, a vízpartra érve, amúgy átizzadtan alig vett annyi időt magának, hogy ruháit lehányja magáról, annyira vágyott már a Tisza lágy, hús habjai után. Nem is tudott ezektől a haboktól, az ezekben való lubickolástól, társaival kötődéstől, versengéstől megválni. Csak mikor már kirázta a hideg és megmerevedett tagjaival alig tudott újra kerékpárjára

kapaszkodni. De felkapaszkodott és haza is érkezett. Anyja mindjárt ágyba fektette. Melyből alig egy hét múlva koporsóba tették át.

Becsületére válik népünk józan felfogásának, hogy a temetésen és azután nem rebesgették úgy, mint sok másfelé tették volna, hogy a korai halál büntetés volt istentelen játékaért. Mindenki látta, érezte, hogy a szegény fiú nem azért halt meg oly korán, mert rálőtt a toronygombra, hanem ellenkezőleg: a bensejében lappangva égő és arca túlszínes rózsáiban, meg szeme parazsában kiizzó, szükségképpen korai végére is vezető kórtűz hajtott minden szórakozási alkalom végletes kihasználására, minden élvezet megragadására, ez tette minden szeszélyét ellenállhatatlan kényszerré. Azt is, amely a toronygomb célbavevésére indította.

LÁZÓ

Ez is pesztonka volt fiú létére. De hát nyolc éves korában kitől telik ennél nehezebb és felelősségteljesebb munka? Sokszor láttam kertemben veres szokolingében, kis ápoltságával a karján vagy a hátán. Szép fiúcska volt, jól is látta el hivatalát, a legfeltűnőbb rajta mégis az állandó levertség volt. Szabályos vonásai mindig merevek, piros ajkai szótlanok voltak, nagy fekete szemei mély szomorúságot fejeztek ki. Ahogy az árva gyermekeket szokták leírni.

Pedig Lázó nem volt árva, még csak nem is züllött, kegyetlen emberek gyereke. Hanem szülei Amerikában éltek, hosszabb ideje már hír sem jött felőlük. Az itthon hagyott fiúcska ugyan szerencsésnek mondható menedéket talált egy vagyonos, jószívű polgárembernél, aki talán töről-végről rokona is volt. Itt azután Lázó egész nap cipelhetette a ház legkisebb gyermekét, ha éppen azt nem, játékból a nagyobbakat, ezenkívül élete a kis szolgálak ismeretes „eredj ide, szaladj oda, hozd el ezt, mondd meg azt”-jában merült ki. Ettől eltekintve, ellátása családias volt; egészen jól érezhette volna magát. Ha nem járt volna folyton az eszében, hogy mégis csak

kegyelemkenyéren él, munkáját éppen nélküle is ellátják, szülei pedig nem gondolnak vele. Csakhamar észrevettem: nem masochi alázatosságból, hanem ellenkezőleg, egészen egészséges büszkeségből hajtotta az engedelmességet, szolgálatkészséget mindenki iránt messze a megkövetelt mértéken túl, ezért járt még más szegény gyermekeknél is hiányosabb, viseltesebb öltözkében, hogy ruháit kímélje, ne kelljen jóltevőitől egyhamar pótlást igénybe vennie. Ám éppen ezért volt állandóan hallgatag, közömbös, szomorú.

Ha Brankót megszelídítettem, Lázót is felvidíthatom, gondoltam magamban, alkalom erre van elég, mikor munkaszünet-negyedóráimban kerti sétára indulok. Nem csalódtam, kevés idő múlva már felcsillantak a nagy fekete szemek, mosolyra enyhültek a szoborszerű vonások, vidám csacsogásra nyíltak a piros ajkak, ha csak meglátott Lázó. Amikor ezt pesztonkai tisztsége megengedte, még játékba, versenybe is állíthattam más szerb, magyar és német gyerekekkel. Ilyenkor nagyon kitüntette magát; hogyne szedte volna össze minden erejét, ügyességét én előttem? Otthon csodákat mesélhetett arról, milyen jó nálam; ezért munkaadói nagyobb gyermekei is vele jöttek. Szemmelláthatóan növekedett a kis nincstelen tekintélye gazdag rokonai előtt, akiket ő vezethetett be hozzám.

Egy őszi napon aztán Lázó megszokott terhe nélkül jött kertembe, jobb ruhában, mint bármely falumbeli gimnazista, még egy szép új labdát is hozott magával, amerikai labdát. Mert szülei megjöttek és pedig jó dollárjegyekkel pénztárcájukban. Első dolguk volt fiukat kiruházni, a második magukkal vinni a nagy vízén túlra.

Még egyszer jött hozzám búcsúzni. Nem csókoltam meg ez alkalommal, mert amióta fiatalkoromban tüdőbajos voltam, nem csókolok gyermekeket. De ahogy a szemembe nézett, mikor mégis csak magamhoz öleltem, ezt senki nem tudná elfelejteni. A hálának, szeretetnek egész tengere áradt felém a nagy fekete szemekből,

most lett csak nyilvánvaló, mennyire hozzátartoztam már létehez, mennyire bennem látta azt, aki miatt még szülei távollétében is örülhet kis életének. Egyike volt ez azoknak a tekinteteknek, melyekben az öregek még nagy áldozatokért, szenvedésekért, sok év vesződéséért is egyetlen pillanatban teljes kárpótlást találnak.

Kisdiákok

Ilyenek mindig voltak, amióta az emberi társadalom értelmiségi szakemberek, vezetők kinevelésének szükségét átlátta. Az egyiptomiak rémképes, kegyetlenpróbás pap-előkészítőin a jövő görög szabad polgárok minden testi és szellemi erőt megfeszítő gümnazion-életén, a középkori kolostori iskolák szigorú fegyelmén ár az újabb idők különféle típusú és irányú középiskoláiig egy megszakítatlan sorát látjuk a helyeknek, ahol a társadalom jövő irányítói még zsenge, tudatlan korokban összesereglenek, hogy együtt éljék, szenvedjék, örvendjék át a serdülő éveket, együtt szerezzék meg első nagyobbívú maradandó benyomásaikat, vezérlő eszméiket, cselekvőkészségeiket, melyek őket embertársaik nagy átlaga fölé, népüknek, sőt az emberiségnek élére lesznek helyezendők.

Arra, aki megszokta a külső megjelenésen keresztül a lelket is szemlélni, különös varázst kell, hogy gyakoroljanak a nyüzsgő fiatalság ama tömegei, melyek bármennyi vézna, beteg, szenvedő létezzék állandóan soraikban, a maguk egészében mégis a duzzadó, már-már partjain átsapó élet képéi mutatják. Melyek, bármennyit bajlódjanak, kínlódjanak, nélkülözzenek benne egyesek, sok egyesek, mint együttes mégis a vigasság, jókedv kimeríthetetlen tengerét jelentik számunkra. Melyek az egyesek beláthatatlan számú eltévelyedései, sőt bűnei ellenére mégis az erény felé lendülés, a jóért önmagáért lelkesedés olyan áradatát éreztetik, aminőt más életkorban hiába keresnénk.

Bizonyára nem örökös ünnep a diáktűi és leányok élete; az ő napjaik is még a naptáron is túlmenő számban

köznapok. Ezeket bizony apró, de mégis nehéz gondok, lecke- és osztályzat-drukkok, versengések, ellentétek, olykor durva ellenségeskedések, verekedések, árulkodások töltik ki, melyek közt még a lopás és rosszakaró kártétel is helyet talál, — hogy szerencsére ritkán előforduló, még súlyosabb bűntevéseket ne említsünk, — később azután esetleg már a szerelmi kalandkeresések, összetűzések, féltések is. De a köznapok óráira mégis elkövetkeznek az ünnepi percek, amikor a fiatal lények oly élénken, teljesen, tisztán tudnak örülni egy-egy sportjátékban, kirándulásban, mulatságban vagy csak tréfában is életüknek, mint soha azelőtt és bizony azután sem. Amikor egyszerre, mintegy ihlet által megvilágítva látják meg, hogy mi a szép, mi a jó, miért érdemes, sőt kell munkálkodniuk, küzdeniök, még életüket is áldozniuk. Ki az ő barátjuk, barátnőjük, ha lehet, az egész életre, kinek lehetne, kellene, — ha az ember csak merné, — azt sügni, mondani, kiáltani, hogy: Szeretlek. A középiskolai tanulók egyelőre szűk, de nap-nap után a végtelen felé táguló világának tanulmányozására kitűnő helynek bizonyult lakófalum és nagyszerű időnek a legutóbb lefolyt évtized. Vájjon miért éppen az egyik és a másik? Erre a kérdésre választ a — történelem ad.

Az 1918-iki átalakulás után a demokrácia szele csapta meg a világot — legalább egy időre. Ennek a demokratikus irányzatnak egyik megnyilvánulása volt nálunk a középiskolai oktatás ingyenessé tétele és a nép lehető sok gyermeke számára megkönnyítése. A középiskola ne legyen többé úrtenyésztő intézet, hanem vezető állások betöltésére szánt népgyermekek tanulóhelye, — ez volt a jelszó. A szerb kormányzat lehetőén minden állásra a szerb földműves- és iparosnép gyermekeiből óhajtott betöltöket nevelni, ám a kisebbségek, kivált a magyarok vezetői, sem kívánták népeiket sajátfajú tanult vezetők híján az új államalakulatban elárvulni, elveszni hagyni. Így azután a különféle hatósági és társadalmi biztatások alatt egy valóságos gyermek-áradat indult

meg a középiskolák felé, nemcsak a székhelyükül szolgáló városok iparosházaiból, hanem a kültelkekről, a tanyaokról, a falvakból is.

Aki a régente egyedül szokásos módon helyben lakva, vagy valamely internátusban elhelyezve látogathatta a középismeretek csarnokait, — az most már szinte kivételesen szerencsés fickó volt azok tömegével szemben, akik naponként vasúton járnak be a falusi szegénység kunyhóiból az iskola-városba. — sokkal hajnal előtt kelve, sötétben, sáron, hóvizen át az állomásra baktatva, tízórajukat már a vonatra várás közben elfogyasztva, előadás közben éhezve, iskola után az újabb vonatvárás világért sem a fáradt idegzetük mellett amúgy is lehetetlen tanulással, hanem rögtönzött futball és egyéb meccsekkel, meg egymás bosszantásával, olykor elverésével kitöltve, végre — a téli vonatkések idején — csak estefelé hazaérve és vacsorává lett ebédjük után úgy tanulva, ahogy ez ilyen előkészület meg az otthoni körülmények mellett éppen lehetséges volt. Városomba utazva és onnan visszajöve most már mindig ezzel az ifjúsággal találtam magam együtt, mely a fölületes szemléltől olykor mulattathatta, olykor szánalmat vagy bosszúságot ébreszthetett benne, egy a fejlődő lelkek iránt érdeklődőnek azonban jelentősebb tanulmányanyagot nyújthatott, mint bármely mintaiskola növendékállománya. Mert itt nem egy régen kialakult, törzsökös vezető osztály sarjadéka érett bele számára teljes készen álló hivatásába, nem is csak az elemi iskola édes gondtalanságából haladt az a felső tanulmányok komoly, nehéz munkája felé. Hanem egyszersmind a nép legszélesebb, eddig legalsóbbnak tekintett rétegeiből kellett az alkalmasak fölemelkedésének a teljesebb világismeret, a nagyobb életkilátások szabadabb légrétegei felé megtörténnie. Hogy ez még minden könnyítés és pártolás mellett is mennyi erőfeszítés, áldozat, szenvedés árán sikerülhetett egyeseknek, mennyi fájdalmas kudarcot, csalódást, veszteséget, nekik megfelelőbb pályákról lekésést, olykor még elzüllést, ko-

rai szomorú véget is hozhatott másoknak, — ezt csak az tudhatja, aki ama sajátságos kis társadalmat egészen közlelről tanulmányozta.

Ez a társadalom ugyan szintén nem maradt változatlan eddigi fennállásának tíz-tizenegy éve alatt sem. Már összeállítása is módosult; ma már a kisember is tudja, hogy a középiskolai kiképzés nem függ csupán egy beiratástól és nem is biztosít egyhamar fényes úri sort; tehát kevesebb igazán szegény ember gyermeke iratkozik a gimnáziumba, viszont több akad, aki az első évek balsikerei után feladja a kilátástalan harcot és még idejében iparostanoncnak adja vagy otthoni gazdálkodó munkára fogja a már majdnem úrficskát, vagy kisasszonykát. Míg az első években a városba igyekvő diáksereg a néha jobb, de többször rosszabb városi és parasztruhák tarka, a lehetőség és kényszerűség és nem a célszerűség vagy ízlés szerint össze is kevert tömkelegét adta, addig ina már alig ha a tanév elején vagy a leghidegebb télben látható a kisebbeken egy-egy opának (bocskor), grudnyák (bőrmellény) vagy subára (szórkuicsma), a városi viselet teljesen keresztültört, az egyenlő, csak a fényes, de az alsóbb osztályban elkésett nagyobbak által lehetőén mégis elrejtett osztályszámban különböző formasapka pedig kötelező. Nem is oszlanak el többé a diákok a vonatok valamennyi harmad- és másodosztályú fülkéjében, meg az első osztály folyosóján az útitársak multságára vagy bosszúságára, mivel nem is egy, de két harmadosztályú kocsi fut kizárólag mindkét nemű diákokkal, de ezekkel azután jól megtöltve. A városban sem kergetőznek többé kiáltozva, hátbavágásokat cserélve, amikor csak lehet, hólabdákkal dobálózva az iskola felé, hanem az állomással szemben szépen rendekbe sorakoznak és egy nagy, sapkáján már nem ezüst, hanem arany zsinórt viselő felsőgimnazista szigorú vezérlete alatt szép párosával mennek befelé, — csak egy kávéház ablaka felé nagyokat köszönve, ha ott egy bizonyos jó ismerősüket meglátják.

Ezt, ezen sorok íróját ugyan eleinte nem igen ismerték. A háború alatt az nem volt otthon, így idegenné vált az új gyermeknemzedék előtt. De a kapcsolat csakhamar létrejött. Az állomáson várakozva nem találtam jobb szórakozást, mint beszédbe elegyedni az akkor elég sűrű és tetemes vonatkések együttszenvedőivel, megnézni rajzaikat, írásaikat, elbeszélgetni velük tantárgyaikról, kivált az oly ördögösen nehéz francia nyelvről. Legszívesebben a legkisebbeket és legszegényebbeket szólítottam meg, akik először félholtra ijedtek, mert egy ilyen tanárfélétől nem vártak egyebet, mint hogy valami öntudatlan helytelenségükért fogja megdorgálni, vagy jaj talán a leckét kikérdezni. De arcuk csakhamar boldog, büszke mosolyra derült, amint pár szót váltottak velem. Némelyik apróságot nagyban sajnáltam, amiért olyan korán föl kellett kelnie, ezt csakhamar észreveték a nagyobbak, akik már figyelmeztettek, hogy „nézze, ez a legálmosabb”, — amire az illető kicsinek nem maradt más hátra, mint bosszúsan félrehúzni a fejét. A visszautazásnál a városi pályaudvaron már viszoiítláttuk egymást és mint jó barátok utaztunk együtt hazafelé. Voltak, akik panaszkodtak rájuk, hogy teleülük az egész várótermet, a felnőtt utasoknak nem is jut hely, ahova leüljenek. „Csak látnák”, feleltem erre, „mennyi helyet kínálnak nekem, ha odajövök”. „Az más”, volt erre a felelet, „mert ön a pajtásuk”. Az is voltam, de persze csak bizonyos határig. Ha dulakodtak, elnéztem, de mikor a tintaceruza végét szájukba vették, ezt kurtán megtiltottam nekik. Engedelmeskedtek, de bámuló szemekkel, mi mindenbe nem avatkoznak az ilyen tanárúr-fajták! Kevesebb szerencsém volt, mikor egy élettől duzzadó negyedikest figyelmeztettem, hogy egészsége érdekében ne egye tovább a kenyérmócsingot, melyet az akkor éppen nem mintaszerűen takarított kocsifolyosó legtisztátalanabb végén a földre ejtett volt. Ez nevetett és tovább evett, nyilván tréfának gondolta az atyai intést.

Nem is volt se szeri, se száma a játékoknak, tréfáknak,

melyekkel a vonatra várakozások idejét rövidíteni igyekeztek. Hiszen jobban szerettek volna már otthon lenni a meleg szobában és ebédelni, de viszont jól esett túl lenni az iskola-órákon, holnapig nem lenni kitéve semminemű kihívásnak. Az állomás körül futball, gombozó és egyéb játzó-társaságok jöttek létre, a váróteremben pedig valóságos színház vagy mozi alakult ki. Itt egy fiú egy leány elegáns téli köpenyében lépkedett begyesen, persze a virágmintás bélést kifelé fordítva. Ott egy másik, ikonosztásznak (szentély-sövénynek) nézve a váróterem két osztályát elválasztó közfalat, a pravoszláv misét játszotta el. Összekapások is előfordultak minden fokozatban, a legszelídebb évődésektől kezdve a véres verekedésekig, melyek után még az is kétségesnek látszott, hogy a részesek másnap képesek lesznek-e iskolába jönni (de képesek voltak). Egy finom, leányos képű fiúcska olyan bájos szájsucosítással mondta egy másiknak, hogy „ti szi lud” (bolond vagy), hogy önkéntelenül elmosolyodtam, mert egy Parisban látott chansonette csucsorára kellett gondolnom, mikor azt énekelte angolul, hogy „Ja vat kud aj du”. Ám a hős nem lett volna szerb gyerek, ha ezt észre nem veszi és akkor sem, ha nem mondja még egyszer, most már színpadi komikusnak is becsületére váló arcjátékkal, hogy „ti szi lud”. Az így megtisztelt pajtás, aki a dolgot először föl se vette, az ismételésre már komoly haragra lobbant. — ezúttal mégis tragikusabb következmények nélkül. Ám nemcsak dévajkodni, incselkedni tudtak ezek a kis pajtásaim. Jók, igazán jók is tudtak lenni, utolsó falatjukat vagy utolsó dinárjuk ellenértékét is megosztani a náluknál is éhesebbekkel, ölükben szunyókáló helyet készíteni egy-egy vézna, szemmelláthatóan nem régen betegágyról fölkelő társuknak. Minden foglalkozást, a komolyakat és tréfásakat, a dicséreteseket és helyteleneket egyaránt megszakította azután a felszabadító ige: dolazi voz (jön a vonat). Persze olykor ez is tévedés vagy becsapás volt, mely után egy perc nyüzs-

gés, ugyanannyi csend következett, majd az előbbi mozi indult meg újra.

Aki szóba elegyedett ezzel a legkevésbé sem néma filmmel, mindenkor talpraesett feleletekre számíthatott, így mikor egyszer a vonat valami mozdonyhiba miatt nem indulhatott, nem vihette hazafelé a már kocsiba helyezkedett éhes társaságot és a várakozás még a pótmozdony odacsatolása után sem ért mindjárt véget, mert most meg nem volt már szabad a pálya. Akkor megkérdeztem: „Nem szégyelltek magatokat? Olyan nehéz vagytok, hogy két mozdony sem tud elvontatni.” Felelet: „A fejünk nehéz a sok tudománytól, melyet a gimnáziumban beleverték.” A tudomány, a tananyag iránti ressentiment-gúny nyilatkozott meg a következő esetben: Az egyik diákocskó az 1803.-ban Konstantinápolyba indult szerb küldöttség (Carigradska deputácija) névsorát magolta. Legközelebb megkérdeztem, mi van a deputációval. „Elfogták!” mondta továbbtoaladt tanulmányai alapján leplezetlen kárörömmel. Néha viszont a tréfásaknak tetsző jeleneteket is komolyan magyarázták, így mikor egy reggel Milenkó és Milorád negyedóraszámra birkóztak egymással, míg végre az előbbinek sikerült az utóbbit leteremteni; csakhogy amikor ráesett, hátul a legrosszabb helyen végighasadt a csak-sírje (nadrágja). Igazi pyrrhusi győzelem, melyen nem is nevettem soká, mert a többiek felvilágosítottak, hogy ez Milenkó számára komoly ügy, amennyiben a tanár úr megbünteti, ha meglátja a rongyos ruhadarabot. Komolyan fogtam fel hát én is az ügyet, Milenkó szerencsés volt, tanárja nem látta meg öltözékhiányát.

Kisdiákjaimat azután kertemben is viszontláthattam, ahová kivált ünnepnap délutánokon jöttek el mulatni, játszani, amiben alkalmilag magam is résztvettem. Ennek köszönhettem többi közt, ha vénségemre még megtanultam kerékpározni; fáradhatatlanabb, türelmesebb, önfeláldozóbb oktatókat valóban keresve nem találhattam volna. A tornajátékok mellett csöndesebb, még is-

meretfejlesztő játékok is sorra kerültek, mint *secrétaire*, hogy tetszik, *azután* dominó, sakk, meg kártya. Ez utóbbit kevésbé szívesen láttam, végét is vettem nem úgy, hogy elzártam volna a kártyát, hanem ellenkezőleg válogatás nélkül mindig és mindenkinek odakölcsönöztem, amíg végleg el nem piszkolódott, rongyolódott, azután nem pótoltam. Ha valamikor egy másfalubeli vendég is volt és történetesen nem talált otthon, az névjegy gyanánt egy pálcával a kerti út földjére róttá nevét — a legszebb betűkkel, amelyekre képes volt. Eleinte az ilyen összejöveleteket ünnepélyesség vette körül; legjobb ruhákat vették fel hozzá, később azután már megtanulták, hogy a nyári szünidőben akár mezítláb is jöhetnek. Mindenesetre jó rendőrségnek bizonyultak a felfordulás idején sajnosan elszaporodott kerti kártevők ellen.

Gyakran dolgozószobámban is megtiszteltek látogatásukkal és nem csupán multság végett, hanem hogy útmutatást kérjenek egy-egy tantárgy, nevezetesen a nyelvek meg a történelem megtanulásához. Lehetőleg szolgálatukra álltam és lelkileg is előkészítettem életük nehéz pillanataira. Így midőn az egyik francia pótvizsga előtt drukolt és még azt sem mondhattam neki, hogy eleget tud, mert akkor az első kérdés, melyre nem válaszolt volna helyesen, már a teljes bátortalanságba, zavarba hozta volna. Ezért inkább azt mondtam neki: „Elég kevés az, amit tudsz, de hiszen akik a fővizsgán átjöttek, szintén nem tudnak sokkal többet, így te is jól átmehetsz most.” Át is jött. Nem is egy mondta nekem bánatos szemrehányó hangon: „Miért nem maga a mi tanárunk?” Igaz, hogy ha valamelyik az én segítségem mellett sem volt szerencsés, ezt az én kudarcomnak is fogták fel; mikor a nem éppen híres tanuló Ácát a tanév végén megkérdeztem, hogy átjött-e, diadalmas hangon így felelt: „Én átjöttem, de a Zorán (egy tanítványom) megbukott.”

Ez a Zorán különben egy pompás alak volt rokonával, elválhatatlan pajtásával és osztályisméltő társával, a Gyu-

ricával együtt. Az egyik nyurga, nyakigláb, a másik kicsi, tömzsi, de mindkettő kópé, örökösen csínyekben, huncutságokban utazó. Közelfeküdt őket az ifjúság előtt annyira kedvelt két mozi-alak után Zoro és Huru(Gyuru)-nak elneveznem. Ennek a csakhamar közkeletűvé lett nevüknek abban is megfeleltek, hogy más fiukkal és persze tanáraikkal szemben föltétlenül összetartottak, bár egymásközt megint sűrűn civakodtak, verekedtek, még előttem, igaz, hogy senki más előtt, árulkodtak is egymásra.

A különféle falvak versengése nem hiányzott. Az X-iek mindig veszekszenek, jelentették ki az Y-beliek. Fordítva persze ugyanez állott, mindkét véleménynek igaza volt körülbelül. Tragikomikus volt Emilnek a szerb gimnázium német származású tanulójának sorsa. A szerb fiúk svábjának nevezték, a falujabeli német gyerekek rácnak és bár mindkét körben szerették, az elnevezések már magukban véve is az érdesség bizonyos vegyülékét hozták vele szemben itt és ott elkövetett tréfákba, amit a kivételesen érzékeny fiú azután szívére vett *Tempora mutantur et nos mutamur in illis*. Az a változás, melyet diákcsapatom összképe tiz év alatt felmutatott, elég jelentékeny, de elvész a mellett, amelyen e csapat mindegyik tagja keresztülment. Ma már vajmi kevés elkésett lézeng a legfelső osztályokban a legelső évek kis újoncai közül, nagy részük már az életben is elhelyezkedett, mint munkás, iparossegéd vagy földmives. Mások kiáltották a nyolc év minden próbáját és mint érettek tanulnak a felső iskolákon vagy keresnek keservesen gimnáziumi, kereskedelmi akadémiái végzettséggel elérhető állásokat. Közben szinte már szemem előtt végbement rajtuk a nagy, olykor hirtelen változás a kényszerülten, környezetének nyomása alatt is elhanyagolt külsejű, utcaszerte restelkedés nélkül dulakodó gyerkőcből a meglevő anyagi eszközök arányában gondozott, e mellett rendes, tartózkodó viseletű úri fiatalemberbe. Az ötödik-hatodik osztályban még kifigurázzák azt a társukat, aki sokat forog a leányok közt —

egy Deszpot nevű fiút Deszperátnak neveztek el gyöngédtelen célzással szerelmi bánataira. De már a hetedik osztályban szabállyá válik, ami addig kivétel volt, a társaktól legalább időnként elszakadás és a hölgyekkel, lehetőleg egy-egy kitüntetett leánnyal beszélgetés, sétálás, teniszezés. Ez utóbbinál ugyan olykor még visszaesések történnek a kisdíák-észjárásba; így egy különben máig egészen jó modorú ifjú a tenispályán megrikatott egy szép, művelt fiatal asszonyt azzal, hogy nem akart vele, a gyenge játékossal együtt kiállni két erős ellenféllel szemben; akárcsak a futball-téren tagadott volna meg egy eleve vereségre ítélt fiú-csapatba beállást. A nyolcadikosok azonban már egészen nagyoknak érzik magukat az iskolában is, sőt különösen ott, miután az alsóbb osztályúak fölött felügyelettől szokták őket megbízni. Csillogó szemmel hallgatták, mikor egyszer a német Burschenschaft-diákok sléger-párbajairól beszéltem nekik, melyeknek előidézésére elég egy izenet, hogy „ostoba gyerkőc vagy.” Ez rettenetes sértés egy diákra nézve, mondták nem minden öngúny nélkül; szemmeláthatólag gondolatban már mindegyik kikereste azt a társát, akihez adott esetben a fenti nyájas szavakat intéznék. A társadalmi válaszfalak mégsem nőnek oly magasra, mint régen. Ma, mikor a sport-téren és a cserkész táborban az angol főnemesség Etonban tanuló fiai is testvéreivé lesznek a népiskolából egyenesen kenyérkereső pályákra került honfitársaiknak, a leginkább földműves és kisiparos szülőktől származó bánási diákok sem zárkoznak el ridegen az iparostanoncoktól, parasztsuhancoktól, akik közt nem egynek édes testvérei vannak. Ám érintkezésük ezekkel, legalább ott, ahol látják, mindig csak barátságos, ami legbiztosabb jele a köztük mégis csak kifejlődő tartózkodásnak. Egy Tihomir nevű diák, akit egy estefelé egy mesterinással már meglehetősen elfajult birkózásán értem, mindjárt igazolta magát előttem, hogy az nekitámadt, így le kellett tepernie, más diákokkal való erőmérkőzésnél ez a különben szintén kisiparosgyermek gimnazista egyáltalában nem látta men-

tegetődzés szükségét. Értelmiségiekké teszi érzésükben, gondolkozásukban a diáksapka már nemcsak az „éretteket”, de már az ötödikeseket és még kisebbeket is, bármennyire munkás vagy paraszt környezetben éljék tovább iskolánkívüli óráikat. Erre ismét egy magyar diákocskó, András szolgáltatott mulatságos példát. Az első osztály utáni szünidőben az enyémmel határos kertben mulatott néhány vele megközelítőleg egykorú és egytettetű sváb elemi iskolás gyerekkel. Mindnyájan trikó-ingben, rövid-nadrágban, mezítláb, hajadonfőtt voltak, András sem viselte diáksapkáját a büszke római számmal. Egyszerre csak felbukkant Csika Ilia, a kert felügyelője, aki az iskolás ifjúságot kártételei és zajongásai miatt már előbb dobszóval kitiltotta volt a szent berkekből. Tilalmának megszegőire most haragosan ráförmedt, még botsuhogtatva feléjük is iramodott. A kis parasztjuk sikongva, hanyatthomlok elszaladtak, csak András maradt ott állva, mint egy cövek, őt a dolog nem illette, az ő gimnazista méltóságáig a korholó szavak el nem érhettek; Csika Ilia fölemelt botja bárhová lesújthatott az ő hátán kívül.

Sajátságosan különbözik ez a naponta vasúton járó ifjúság az én, annak idején annyival kényelmesebben kitanult korosztályomtól abban, hogy míg mi közülünk majd minden második „költő” volt, addig ezek közül alig egyiknek-másnak jut eszébe a verselés. Azért akad, aki ilyesmire is vetemedik. Deszánccsitynak híják, már nyomtatásban is megjelent versei elég szárazak, de ez még a fiatalos nyurgaság, soványság szellemi megjele-nési alakja lehet. Ellenben a mozi-szöveg, melyet írt, határozottan jó, életteljes. Persze olyasmivel foglalkozik, amit a költő-csira már a maga szűk körében alaposan kiismerhetett: a bánáti szerb földművelő nép és az ebből kikerülő vasutazó diák úrfiak és kisasszonyok életével. A darabban egyetlen olyan alak sincs, melynek nemcsak típus, de egyén szerinti eredetije ne élne hús és vérben az én falumban. Kár lenne, ha a nemzetközi filmvállalat, melynek Deszánccsity a tárgyat be-küldte, nem érdemesítené azt kivitelre.

TARTALOM:

Bevezetés.....	3
Misó.....	5
Brankó.....	8
Aleksza.....	10
Luka, és Szima.....	14
Kétféle sírás.....	14
Hadúr kisfiai.....	15
Egy szolgálatkész ifjú.....	17
Pali.....	17
Egy kis francia.....	19
Nagylelkű megbocsátás.....	19
Gazdag gyerekek.....	20
Zsidó gyerek.....	21
A lányok.....	23
Bózsza.....	25
Milenkó.....	30
Lázó.....	33
Kisdiákok.....	35